

Marija Turk

HRVATSKI PRIJEVODNI EKVIVALENTI STRUČNOG NAZIVLJA U PARČIĆEVIM RJEČNICIMA¹

dr. sc. Marija Turk, Filozofski fakultet, Rijeka, izvorni znanstveni članak

UDK 811.163.42-05 Parčić, D. A.
811.163.42'25'373.46

U članku se utvrđuju tipovi prijevodnih ekvivalenata i inačica stručnog nazivlja u Parčićevim rječnicima i uspoređuju s jednakovrijednicama zabilježenim u dvojezičnim i višejezičnim rječnicima Parčićevih prethodnika i suvremenika. Tumači se Parčićev postupak u kalkiranju i utvrđuje status prevedenica u suvremenome hrvatskom standardnom jeziku.

Ključne riječi: Parčićevi rječnici, prijevodni ekvivalenti, posuđenice, prevedenice, terminologija, hrvatski, talijanski

0. Uvod

U drugoj polovici 19. stoljeća, u vremenu razvoja mnogih znanstvenih disciplina, ali i nastojanja da hrvatski standardni jezik dosegne potreban stupanj polifunkcionalnosti, bila je prijemka potreba stvaranja hrvatskoga znanstvenog nazivlja. Ona se dodatno očitovala uvođenjem u učilišta hrvatskoga kao nastavnoga jezika. Tako se istodobno na hrvatskome sjeveru i na hrvatskome jugu odvijala filološka djelatnost utemeljena na bliskoj koncepciji hrvatskoga standardnoga jezika, posebice njegove leksičke obnove. Promicatelji su te djelatnosti bili na hrvatskome sjeveru Bogoslav Šulek, a na hrvatskome jugu Dragutin Antun Parčić. Filološki je rad Dragutina Antuna Parčića, jezikoslovca i glagoljaša, utemeljen na jezičnoj koncepciji bliskoj zagrebačkoj filološkoj školi, pobjedom hrvatskih vukovaca bio marginaliziran i prešućivan, pa je donedavna ostao

¹ Članak je doručena inačica referata održanog na Trećem Hrvatskom slavističkom kongresu u Zadru 2002. godine.

u kroatistici nedovoljno proučen i vrednovan. O njegovu je djelu, posebice jezikoslovnome, progovorila tek današnja generacija filologa.²

Dragutin Antun Parčić započinje svoj leksikografski rad malim rječnikom tiskanim u Rijeci 1851. godine pod naslovom *Mali talijansko-hrvatski rječnik*. Od kraja pedesetih godina 19. stoljeća objavio je dva dvojezična rječnika: hrvatsko-talijanski i talijansko-hrvatski rječnik. Oba je rječnika u pripremi za nova izdanja leksikografski usavršavao i upotpunjavao novim natuknicama. Hrvatsko-talijanski rječnik doživio je tri izdanja pod naslovima:

Rječnik ilirsko-talijanski (polag najnovijih izvorah), Zadar, 1858.

Rječnik slovinsko-talijanski - Vocabolario slavo-italiano, Zadar, 1874.

Rječnik hrvatsko-talijanski - Vocabolario croato-italiano, Zadar, 1901, pretisak Zagreb 1995.

Talijansko-hrvatski rječnik imao je također tri izdanja:

Vocabolario italiano-slavo (ilirico) - Rječnik talijansko-slovinski (hrvatski), Zadar, 1868.

Vocabolario italiano-slavo (croato) - Rječnik talijansko-slovinski (hrvatski), Senj, 1887.

Vocabolario italiano-slavo (croato) - Rječnik talijansko-slovinski (hrvatski), Senj, 1908.

U predgovoru prvoga *Rječnika ilirsko-talijanskoga* iz 1858. godine Parčić je obrazložio naum i potrebu za sastavljanjem takva rječnika: «Učinio sam to samo da oblakšam, polag slabih mojih silah, put našoj učećoj mladeži k uspješnijemu napriedovanju i temeljitijemu učenju materinskoga jezika»(V). Parčić je radi toga nastojao u svoj rječnik unijeti ne samo riječi koje se rabe u najširim narodnim slojevima, nego i riječi iz područja znanosti, tehnike, zakonodavstva, umjetnosti itd. Kad je riječ o stručnom i znanstvenom nazivlju, valja pretpostaviti da veći dio Parčićeva rječnika čine riječi koje nije mogao naći u dijalektima hrvatskoga jezika s obzirom na to da stručno i znanstveno nazivlje svakoga pa i hrvatskoga jezika pripada intelektualnoj nadgradnji. Jedan od načina leksičkoga zadovoljavanja potreba za novim pojmovima može biti izravno i neizravno posuđivanje iz stranih jezika. Pod neizravnim se posuđivanjem misli na kalkiranje. Kalkovi su u načelu motivirani purističkim nastojanjima i kao kompromisna rješenja kojima se jezik bogati na leksičkome i semantičkome planu i pritom zadržava svoju izražajnu samosvojnost, zadovoljavaju i leksikografe strogih purističkih nazora.

² Parčićev je filološki rad na potpuniju znanstvenu valorizaciju čekao 90 godina. U povodu 160. godišnjice rođenja i 90. godišnjice smrti održan je 1992. godine u Zadru znanstveni skup pod naslovom «Dragutin Parčić, hrvatski jezikoslovac i glagoljaš». Radovi su s toga skupa objavljeni 1993. godine u časopisu Zadarska smotra. Treće, najpotpunije izdanje Parčićeva Rječnika hrvatsko-talijanskog pretisnuto je 1995. godine. U pogovoru je toga rječnika Zlatko Vince dao prikaz Parčićeva leksikografskoga rada i zaključio riječima: «Svjestan sam da je to tek okvir za cjelovitije i iscrpnije studije». Igor Costl u svojoj je monografiji pod naslovom *Dragutin Antun Parčić*, objavljenoj 1998. godine, obradio cjelokupni Parčićev filološki rad posebnim obzirom na leksikografsku djelatnost.

1. Hrvatski prijevodni ekvivalenti u Parčićevim rječnicima

U literaturi se o Dragutinu Parčiću govori kao purističkom leksikografu, koji je za strane riječi ponudio hrvatske jednakovrijednice.³ Ta je konstatacija samo djelomice točna. Naime, sva izdanja njegovih rječnika obuhvaćaju brojne posuđenice, s odrednicom o podrijetlu ili bez nje.⁴ Parčić je purističkim zahvatima podvrgnuo samo internacionalne nazive i to samo u izdanjima hrvatsko-talijanskoga rječnika. Uvrštavanjem u rječnik hrvatskih jednakovrijednica internacionalizmima pridružio se nastojanjima da se klasična baština jezično osvijesti u hrvatskoj kulturi. Za internacionalizme na području različitih znanstvenih disciplina ponudio je hrvatske jednakovrijednice, npr. *glinik* za *aluminij*, *nadglavnik* za *zenit*, *suglazba* za *koncert*, *oloslovje* za *matematiku*, *vidarstvo* za *kirurgiju* itd. Za pojedine je internacionalizme naveo i više izraza, npr. za *atmosferu* – *dahokrug*, *parokrug*, *parište*, *zrakokrug*, *zračište*. U izdanjima talijansko-hrvatskih rječnika u objašnjenju talijanskih natuknica uvijek navodi jedan ili više hrvatskih ekvivalenata, ali im u stručnom nazivlju pridružuje i internacionalizam, npr. *oloslovje* i *matematika*, *tribilac jezika*, odnosno *čistoslovac* i *purista*. Rjeđe desni stupac započinje internacionalizmom, ali internacionalizmu uvijek pridružuje hrvatsku riječ, npr. *materijalizam*, *tvarstvo*. Parčić je svoj odnos prema internacionalnim nazivima osim u rječnicima iskazao i u gramatici pisanoj talijanskim jezikom *Grammatica della lingua slava (ilirica)* u kojoj pod naslovom *Parole composte di alcune Scienze e Invenzioni moderne* donosi manji popis hrvatskih zamjena za internacionalizme: *bogoslovje* (teologia), *dalekozor* (telescopio), *vremenoslovje* (meteorologia) itd.⁵

1. 1. Izrazi preuzeti iz različitih rječnika

Parčić je za stručno nazivlje uvršteno u svoje rječnike posizao u leksikografska djela svojih prethodnika i suvremenika. U predgovoru svoga prvog *Rječnika ilirsko-talijanskoga* (1858) najavljuje da se od dvojezičnih i višejezičnih hrvatskih rječnika «poslužio ... i okoristio rječnicim Mikalje, Stulli-a, Della Belle, Drobnica, Froehlića», a u rječniku *Vocabolario italiano-slavo (croato)* iz 1887. godine kaže: «U obogaćivanju fonda slavenskoga podrijetla termina prilagođenih raznim područjima ljudske spoznaje,

³ Usp. I. Gostl (1998): *Dragutin Antun Parčić*, Matica hrvatska, Zagreb, str. 157-160.

⁴ Svako novije izdanje Parčićevih rječnika bogatije je brojem natuknica i brojem uvrštenih posuđenica i preciznije u određivanju njihova podrijetla. U prvome rječniku iz 1859. godine Parčić označava posuđenice iz češkoga, grčkoga, talijanskoga, ruskoga i slovenskoga jezika, a oveću je skupinu riječi obilježio zvjezdicom kao voće *straniera*, tj. strana riječ. Treće je izdanje *Rječnika hrvatsko-talijanskoga* najpreciznije u određivanju podrijetla uvrštenih stranih riječi. Rječnik sadrži staroslavenske, češke, grčke, talijanske, mađarske, ruske, slovenske, njemačke i turske riječi, te malobrojne latinizme.

⁵ *Grammatica della lingua slava (ilirica)* di C. A. Parčić, canonico dell' insigne Collegiata di S. Girolamo in Roma. Seconda edizione notevolmente accresciuta ed emendata secondo i piani d' insegnamento. Zara. Spiridione Artale Libr. Edit, 1878., str. 200.

bio mi je od nemale pomoći izvrsni Rječnik dr. Bogoslava Šuleka koji s punim pravom zauzima prvo mjesto među današnjim leksikografskim radovima».⁶

Usporedba naziva uvrštenih u Parčičevim rječnicima s rječnicima njegovih prethodnika i suvremenika pokazuje da se Parčić služio rječnicima koje je naveo kao izvore za sastavljanje svojih rječnika. Neki su nazivi starijega postanja i preuzeti su u rječnike kojima se služio. Primjerice za latinski se medicinski naziv *sanguinis fluxus* nalazi prijevodni ekvivalent *krvotok*, odnosno *krvotočje* u ovim rječnicima⁷: najprije u Belostenčevu *Gazofilaciju* (1740), potom u Stullijevu *Rječosložju* (1806), odnosno za njem. *Blutfluß* u Fröhlichovu *Rčniku* (1853/54), te u oba Šulekova rječnika (1860) i (1874/75). Taj vrlo rano leksikografski zabilježen kalk u svim je izdanjima Parčičevih rječnika zabilježen kao *krvotok* i to u značenju 'istjecanje krvi', na što upućuje tal. prijevod *emorragia*.

Riječ *gledište* prvi je put zabilježena u Mažuranić-Užarevičevu *Slovaru* (1846-49) kao kalk njemačkih izraza *Gesichtspunkt*, *Blickpunkt*, a potom u Drobničevu *Rčniku* (1846-49), zatim u *Juridisch-politische Terminologie* (1853), u Fröhlichovu *Rčniku* (1853/54) i u Šulekovim rječnicima (1860) i (1874/75). U prvome Parčičevu rječniku (1858) ima značenje 'gledalište', što potvrđuje talijanski semantički ekvivalent *teatro*, tek u sljedećim izdanjima hrvatsko-talijanskog i talijansko-hrvatskog rječnika s odrednicom *fig.* ima značenje 'točka s koje se gleda', što potvrđuje talijanski semantički ekvivalent *punto di vista*.

Usporedba pojedinih Parčičevih izraza s rječnicima koje je naveo kao izvore za građu upućuje na zaključak da se osim tih rječnika za dopunu novijih izdanja koristio i drugim dvojezičnim i višejezičnim rječnicima. Tako je npr. u rječnicima izdanim 1874., 1887. i 1901. godine natuknica *suvodan* semantički ekvivalent za tal. *orizzontale*, odnosno parafrazirano za tal. *a livello dell'aqua*. Riječ *suvodan* djelomični je kalk prema njemačkom *wassergerecht* koji je Šulek (uz inačicu *ravan kao voda*) zabilježio u *Hrvatsko-njemačkom rječniku* (1860). U trećem izdanju hrvatsko-talijanskog rječnika (1901) Parčić izrazu *suvodan* pridružuje i izraz *vodorovan* koji je doslovni kalk njemačkoga predloška. Kako taj izraz ne postoji u rječnicima koje je Parčić naveo kao uzore i izvore, očito je da ga je preuzeo iz drugih izvora. Taj je izraz, naime, prvi put rječnički zabilježen u Filipovičevu rječniku *Neues Wörterbuch der kroatischen und deutschen Sprache* iz 1869/70.⁸

⁶ Per arricchire poi la parte slava de' termini adattati agli svariati rami dello scibile, mi di non lieve sussidio il pregiatissimo Dizionario del Dr. Bogoslav Šulek, il quale a buon diritto occupa il primo posto tra i lavori lessicografici odierni. Usp. *Vocabolario italiano-slavo (croato)* - Rječnik talijansko-slovenski (hrvatski), Senj, 1887. (VIII) (Prev. M. T.)

⁷ Radi ekonomičnosti u tekstu ovoga priloga ne navode se puni naslovi rječnika. Puni naslov naveden je u Popisu izvora.

⁸ Usp. M. Rammelmayer (1975): *Die deutschen Lehnübersetzungen im Serbokroatischen*, Franz Steiner Verlag, Wiesbaden, str. 305.

Parčić nije kalkirane izraze tradirane u hrvatskim leksikografskim djelima obilježavao s obzirom na podrijetlo njihova predloška, a na novije je preuzete kalkirane izraze izravno upućivao odrednicom *germanismo*. Tu odrednicu imaju na primjer riječi: *dotičan*, *kolodvor*, *podčiniti*, *prevagnuti*, *predstaviti*.⁹ Parčićev je leksikografski rad korespondirao s radom njegovih suvremenika. To uz ostalo pokazuje činjenica da je uz pojedine natuknice koje tvorbeno i značenjski odgovaraju njemačkim riječima stavljao odrednicu *germanismo* ako su uvrštene u onodobne rječnike s njemačkom sastavnicom, premda su ti izrazi kalkirani prema latinskim obrascima i imaju dugu tradiciju u hrvatskoj leksikografiji. Na primjer riječ *ovisiti* tvorbeno i semantički odgovara njemačkoj riječi *abhängen*, zabilježena je u *Juridisch-politische Terminologie* (1853), u Fröhlichovu *Rčniku* (1853/54) i Šulekovu *Njemačko-hrvatskom rječniku* (1860). Izraz o kojem je riječ zabilježen je već u Stullijevu *Rječosložu* (1806) i kalkirana je prema lat. *dependere*.

Na kalkove u Parčićevim rječnicima upućuje i semantički ekvivalent na stranome jeziku u originalnoj grafiji: *domobranstvo – landwehr*, *milizia nazionale*, *domobranac – soldato della landwehr*.¹⁰

Na novije kalkirane nazive, već leksikografski potvrđene ili one koje su prvi put zabilježeni u Parčićevim rječnicima, neizravno upućuje odrednica *neologismo*, npr.: *okružnica*, *suncobran*, *satokaz* (u značenju 'školska satnica', tal. orario scolastico) itd. Riječ *okružnica* u tom je obliku zabilježena najprije u *Juridisch-politische Terminologie* (1853), uz njem. *Rundschrift*, i potom u Šulekovim rječnicima. U *Rječniku slovinško-talijanskom* (1874) Parčić uz izraz *okružnica* rabi i izraz *okolišnica*, potom oba izraza u *Rječniku hrvatsko-talijanskom* (1901). U potonjem je rječniku oba izrazima pridružio izraz *kolorednica*. Riječi *okružnica*, kao preuzeti kalk, i vlastite kalkove *okolišnica* i *kolorednica* označio je neologizmima.

Na kalkove, najčešće semantičke, posredno upućuje i odrednica *fig.* (nel parlar traslato o metaforico – u prenesenom ili metaforičkom govoru). Riječ je o tome da se postojećoj riječi pod utjecajem drugoga jezika pridružuje novo, obično metaforično značenje. Na primjer riječ *izlet* kalkirana je prema njem. *Ausflug* i zabilježena u Mažuranić-Užarevićevu *Slovaru* (1846-49), u Drobnićevu *Rčniku* (1846-49), u Fröhlichovu *Rčniku* (1853/54) i u oba Šulekova rječnika (1860) i (1874/75). Parčić tom

⁹ Svi izrazi koje je Parčić odredio kao germanizme mogući su izravni njemački kalkovi ili neizravni putem posredničkoga, najčešće češkoga, ali i mađarskoga jezika. Tu pretpostavku potvrđuje i činjenica da su rječnički prvi put zabilježeni u dvojezičnim njemačko-hrvatskim ili hrvatsko-njemačkim rječnicima. Riječ *dotičan* tvorbeno i semantički odgovara njem. *betreffend*. U hrvatskim je rječnicima zabilježena prvi put u Fröhlichovu *Rčniku* (1853), zatim u Šulekovu *Njemačko-hrvatskom rječniku* (1860), riječ *kolodvor* prvi je put u tom obliku rječnički zabilježena u Filipovićeve rječniku *Neues Wörterbuch* (1869-70), *prevagnuti* (njem. *überwiegen*) zabilježeno u *Sbirka nekojih rčči* (1835), u Fröhlichovu *Rčniku* (1853), Šulekovu *Njemačko-hrvatskom rječniku* (1860), *predstaviti* (njem. *vorstellen*) u Mažuranić-Užarevićevu *Slovaru* (1842), u Šulekovu *Njemačko-hrvatskom rječniku* (1860).

¹⁰ Njemačka je imenica prenesena kao što je u Parčićevu rječniku iako bi prema njemačkom pravopisu trebala biti pisana velikim slovom.

izrazu pridaje najprije doslovno značenje 'let' (tal. volo, uscita a volo), a potom s odrednicom *fig.* značenje 'ekskurzija' (tal. escursione). Jednako tako izrazu *nadgledati* najprije pridružuje doslovno značenje 'gledati ili promatrati s visoka' (tal. guardare o osservare dall'alto), a potom u prenesenom značenju 'nadzirati' (tal. aver l'ispezione, invigilare). U tom je značenju taj izraz kalkiran prema njem. *beaufsichtigen* i potvrđen u *Juridisch-politische Terminologie* (1853), Fröhlichovu *Rječniku* (1853/54) i oba Šulekova rječnika (1860) i (1874/75). U doslovnome je smislu i izraz *prevaga* (tal. sbilancio /nel peso/), a u prenesenom 'pretežnost' (tal. preponderanza). U tom značenju ovaj semantički kalk odgovara njem. *Übergewicht*, a zabilježen je u: *Sbirka nekih reči* (1835), u Fröhlichovu *Rječniku* (1853/54) i Šulekovu njemačko-hrvatskom rječniku (1860). Riječ *utisak* (i *utis* ali s uputnicom na *utisak*) prvotno je zabilježena u značenju 'otisak' (tal. impronta), a zatim joj je u posljednjem izdanju *Rječnika hrvatsko-talijanskoga* pridruženo dodatno značenje 'dojam' (tal. impressione). Parčić je preneseno značenje preuzeo iz rječnika leksikografa Drobnića (1846-49), Fröhlicha (1853) i Šuleka (1860) i (1874/75).

Odrednicom *fig.* označio je kalkirane izraze koji su zabilježeni u dvojezičnim rječnicima, a nije im naveo moguće doslovno značenje. Takav je primjer riječ *nedužan* sa značenjem 'nevin, bezazlen' (tal. incolpevole, senza colpa, innocente). Izraz je zabilježio u trećem izdanju svojega hrvatsko talijanskoga rječnika, a mogao ga je preuzeti iz rječnika u kojem je zabilježen uz njem. *unschuldig* i to u Fröhlichovu (1853/54) i Šulekovu rječniku (1860).

1. 2. Inačice kalkiranih izraza

Parčić je preuzimajući nazive iz rječnika različitih razdoblja i leksikografa uvrstio u svoje rječnike djelomično ili potpuno različite izraze za isti pojam. Tako je npr. pojam *punomoćnik* (< tal. plenipotenziario, njem. Bevollmächtiger) u Belostenčevu *Gazofilaciju* (1740), Voltičevu *Ričoslovníku* (1803). U Mažuranić-Užarevićevu *Slovaru* (1846-49) zabilježen je *punovlastitelj*, u Drobničevu *Rječniku* (1846-49), *Juridisch-politische Terminologie* (1853) spomenutom je izrazu pridodan izraz *punovlastnik*, a u Šulekovu rječniku znanstvenog nazivlja (1874/75): *punomoćnik* (tal. procuratore, (dipl.) plenipotenziario), *punovlastnik* (tal. procuratore). Parčić, kao i Šulek, ima oba izraza: *punomoćnik* kao jednakovrijednicu za *plenipotenziario* u rječnicima objavljenim 1858. i 1874. godine, a *punovlastnik* kao jednakovrijednicu za *procuratore* u trećem izdanju hrvatsko-talijanskog rječnika.

U Stullijevu *Rječosložju* (1806) stoji *brodokršje* (< lat. naufragium), u Mažuranić-Užarevićevu *Slovaru* (1846-49): *brodolomje*, u Drobničevu *Rječniku* (1846-49) i Fröhlichovu *Rječniku* (1853/54) oba izraza: *brodolomlje* i *brodokršje* za njem. *Schiffbruch*. Šulek u svojim rječnicima (1860) i (1874/75) ima *brodokršje*. Parčić ima samo u rječniku iz 1887. godine *brodolom*, a u svim ostalim izdanjima sva tri izraza:

brodokršje, brodolomje, brodolom. Ovaj primjer pokazuje da je Parčić preuzeo izraze tradirane u hrvatskoj leksikografiji, ali i ponudio vlastiti izraz *brodolom*.

Drobnić (1846-49), Fröhlich (1853/54) i Šulek (1860) bilježe: *kiselik* (za njem. Sauerstoffgas), a u rječniku znanstvenog nazivlja Šulek (1874/75) prvi put uvodi riječ *kisik*. Parčić je u prvim izdanjima obaju rječnika prihvatio izraz *kiselik*, drugom izdanju talijansko-hrvatskog rječnika dodao je vlastiti izraz *kisivo*, a u posljednjem izdanju hrvatsko-talijanskoga rječnika uz natuknice *kiselik* i *kisivo* stoji uputnica na natuknicu *kisik*.

Ovi i ostali nazivi pokazuju da je Parčić u svoje rječnike uvrštavao različite izraze potvrđene u rječnicima i nekima pridružio vlastite. Broj se inačica za isti pojam povećava u svakom novom izdanju. Najviše je inačica zabilježeno u rječniku iz 1901. godine koji sadrži sve izraze iz prethodnih izdanja hrvatsko-talijanskog i talijansko-hrvatskog rječnika, ali i novih riječi koje je Parčić preuzeo od svojih suvremenika, osobito Bogoslava Šuleka, ili ih je sam skovao.

2. Parčićeve prijevodne inovacije

Iako je ekscerpirao građu iz rječnika svojih prethodnika i suvremenika, Parčić je svoje rječnike nadopunjavao vlastitim novotvorenicama. To se osobito odnosi na treće izdanje *Rječnika hrvatsko-talijanskog* (1901) u kojem je dodao petnaest tisuća novih riječi.

Riječi koje su prvi put leksikografski obrađene u Parčićevim rječnicima mogu se razvrstati u tri skupine:

2. 1. Izrazni i/ili značenjski neologizmi

Skupinu novotvorenica čine riječi koje su nove izrazom, a uglavnom i sadržajem. Unutar te skupine postoje riječi koje funkcioniraju u suvremenom hrvatskom jeziku, npr. riječ *suncokret* za tal. *girasole*, od lat. *heliantus*, zabilježena je u svim izdanjima Parčićevih rječnika. Riječ nije u tom liku zabilježena u rječnicima koji prethode Parčićevim. Taj izraz nije zabilježen ni u Šulekovim rječnicima iako je botanika bila jedno od njegovih interesa.¹¹ U *Rječniku slovinsko-talijanskom* (1874) i *Rječniku talijansko-hrvatskom* (1887) ima izraz *sjenilo* kao semantički ekvivalent talijanskome *ombrello da sole, parasole*, jednako kao i Šulek u *Rječniku znanstvenoga nazivlja*. U trećem izdanju *Rječnika hrvatsko-talijanskog* (1901) prvi put uvodi riječ *suncobran* s odrednicom *neologismo*. Ovaj primjer pokazuje kako je Parčić oslanjajući se na tvorbene tipove potvrđene u hrvatskim rječnicima stvarao nove nazive, npr. *suncobran*

¹¹ Šulek je s područja botanike objavio više priloga: *Biljarstvo* (*Uputa za poznavanje bilja*), *Biljarstvo* (*Za više gimnazije*), *Jugoslavenski imenik bilja*. Vidi o izdanjima Šulekovih djela u: I. Pranjaković (1999): *Jezikoslovne rasprave i članci*, Matica hrvatska, Zagreb, str. 160-165.

kao *kišobran*, *padobran* i sl.¹² Šulek je na primjer stvorio nazive za imenovanje nekih vrsta kukaca, kao što su *opnokrilci*, *mrežokrilci* i sl. Prema istome modelu i Parčić je stvarao neologizme, npr. *tvrdokrilci* (tal. coleotteri). Potonji izraz nije potvrđen u drugim rječnicima, pa je vjerojatna pretpostavka da je naziv stvorio Parčić. Kao što su stari kalkovi *krvotok*, *sluzotok*, *slinotok*, Parčić je stvorio riječ *salotok*, koja se odnosi na *sebo-reju*. Parčićevim se kovanicama vjerojatno mogu pripisati i drugi nazivi koji nisu rječnički registrirani osim u njegovim rječnicima i uz koje sam Parčić stavlja odrednicu *neologismo*. To su npr. u posljednjem izdanju *Rječnika hrvatsko-talijanskoga nazivi kolorednica* i *okolnica* (uz *okružnica*), *kolovid* (uz *obzor*, *obzornik* i *vidokrug*).

2. 2. Značenjski neologizmi

U drugu se skupinu mogu ubrojiti riječi s izrazom koji je leksikografski već bio potvrđen, ali mu je Parčić pridružio drugo značenje, npr. naziv *kostolom* u Parčićevu rječniku ima značenje 'lom kosti'. Šuleku je *kostolom* nomen agentis, tj. onaj koji lomi kost, *kostolomac* (njem. Knochenbrecher). Današnje poimanje naziva *kostolom* istovjetno je s Parčićevim. Taj je pojam u Šulekovu rječniku (1874/75) imenovan izrazom *kostolomina*.

2. 3. Izrazni neologizmi

Treću skupinu čine riječi kojima je Parčić dao djelomično ili potpuno nov izraz za značenje već leksikografski zabilježeno, npr. *žalopjev* (tal. canzone funebre) pojam je koji kod Šuleka glasi *žalostinka* (lat. elegia, njem. Trauerlied). Šulek bilježi u njemačko-hrvatskom rječniku (1860) izraz *kolnica* sa značenjem 'željeznička postaja', a Parčić u značenju 'spremišta za kola, remiza' (tal. rimessa da carri o carrozze).

3. Aktualnost Parčićeva prevedenoga nazivlja

Parčić je u svome rječniku popunjavao leksičke praznine u hrvatskome jeziku, dijelom i u stručnim nazivima. Kloneći se posuđenica u nazivlju, terminološka je rješenja potražio u rječnicima i ponudio vlastita, npr. *suncokret* za tal. *girasole*. Oslanjajući se na potvrđene tvorbene obrasce, stvorio je niz novotvorenica koje su sastavni dio današnjeg leksika hrvatskoga jezika, npr. *suncobran* (tal. parasole), *tvrdokrilci* (tal. coleotteri) itd. U suvremenome hrvatskome jeziku danas funkcioniraju izrazi koje je stvorio Parčić i koji su se kao pogodna rješenja nametnula među leksičkim inačicama

¹² Izraz *kišobran* leksikografski je zabilježen u: Mažuranić-Užarevićevu *Slovaru* (1842), Drobničevu *Rječniku* (1842-49), Fröhlichovu *Rječniku* (1853) i u Šulekovu njemačko-hrvatskom rječniku (1860), a izraz *padobran* u: Mažuranić-Užarevićevu *Slovaru* (1842), te u Šulekovim rječnicima (1860) i (1874/75). Pozivajući se na Unbegaunov rad o kalkovima u slavenskim jezicima, M. Rammelmeyer tumači da su prema njemačkom obrascu u hrvatskome jeziku nastale mnoge novotvorenice s tvorbenom jedinicom – *bran*, a njemačke su riječi nastale reprodukcijom francuskih ili talijanskih obrazaca. Usp. M. Rammelmeyer (1975): *Die deutschen Lehnübersetzungen im Serbokroatischen*, Franz Steiner Verlag, Wiesbaden, str. 153.

koje su stvarali drugi leksikografi, npr. *brodolom*, *kostolom* itd. Parčić je osobito u trećem izdanju *Rječnika hrvatsko-talijanskog* zabilježio više leksičkih inačica za jedan pojam, omogućivši korisniku izbor. Nerijetko je u kojoj natuknici uputio na inačicu kojoj je dao prednost, npr. uz vlastitu tvorenicu *kisivo* upućuje na natuknicu *kisik*, uz natuknicu *kolostaj* upućuje na natuknicu *kolodvor* itd. Parčić je očito prednost davao leksičkim inačicama potvrđenim u Šulekovu *Hrvatsko-njemačko-talijanskom rječniku znanstvenog nazivlja*. Izrijeком potvrđuje da taj rječnik zauzima prvo mjesto unutar leksikografskih djela i da mu je bio od velike koristi.¹³ Parčić je stvorio prilično veliku skupinu naziva koje jezična praksa nije prihvatila, npr. riječ *žuljar* doslovni je Parčićev kalk stvoren prema tal. *calista*. Izraz je nekrotizam jer u suvremenome hrvatskom jeziku funkcionira posuđenica *pediker*. Jednako tako nisu prihvaćeni Parčićevi nazivi *satokaz* (tal. *orario scolastico*), *mirovnik* (tal. *mediator di pace*), *mirozov* u vojnom značenju 'povlačenje, uzmak, vraćanje u vojarnu' (tal. *ritirata*), *salotok* (tal. *seborrea*).

4. Zaključak

Za Parčićeve se rječnike može zaključiti da prate bogatu hrvatsku leksikografsku tradiciju i da sadrže leksički fond u rasponu od rjeđih i arhaičnijih riječi do neologizama. S namjerom da stvori što potpuniji tezaurus hrvatskog jezika nova je izdanja svojih rječnika nadopunjavao inačicama riječi koje su zabilježene u rječnicima njegovih prethodnika. Parčić je težio da osim starijeg leksičkog sloja u svoje rječnike uvrsti moderno znanstveno nazivlje, koje je prihvaćao od svojih suvremenika, a manjim dijelom i sam stvarao. Parčićev se leksikografski rad vremenski poklapa sa Šulekovim i u leksikografskim postavkama polazi od iste standardološke koncepcije. Parčićeva terminološka rješenja međutim nisu dosegla stupanj prihvaćenosti koja su dostigla Šulekova. Vjerojatno bi više Parčićevih terminoloških rješenja bilo prihvaćeno da nije djelovao u Šulekovu vremenu. Njegov je terminološki rad ostao u sjeni Šuleka, vodećega leksikografa i obnovitelja hrvatskoga jezika. Bogoslav Šulek kao pripadnik najplodnijih i najsvestranijih djelatnika 19. stoljeća postavio je temelje nazivlju mnogih struka: bio je leksikograf, publicist, prirodoslovac, politički historiograf, prevodilac i pisac školskih knjiga.¹⁴ U promicanju terminoloških rješenja nedvojbeno su osim *Hrvatsko-njemačko-talijanskog rječnika znanstvenog nazivlja* važnu ulogu imali njegovi udžbenici i popularno-znanstvena djela.¹⁵ Parčić je pak djelovao podalje od središta

¹³ Usp. D. A. Parčić (1887): *Vocabolario italiano-slavo (croato) – Rječnik talijansko-slovenski (hrvatski)*, Senj, str. VIII.

¹⁴ Usp. I. Pranjković (1999): «Bogoslav Šulek», u: *Jezikoslovne rasprave i članci*, Matica hrvatska, Zagreb, str. 151.

¹⁵ Usp. *Naputak za one, koji uče čitati* (1850)[Nakladnički privezано: *Mala Čitanka za početnike*], *Biljarstvo*. Za višje gimnazije spisao Bogoslav Šulek (1856), *Prirodni zakonik za svakoga iliti popularna fizika*, I. knjiga: *Silarstvo (=mehhanika)* (1873), II. knjiga: *Vesarstvo* (1875), III. knjiga: *Svjetlarstvo* (1876), *Jugoslavenski imenik bilja* (1879), *Lučba za svakopga iliti popularna kemija* (1881), *Novovjeki izumi u znanosti, obrtu i umjetnosti* (1883), *Naš napredak u prirodnih znanostih za minulih 50 godinah* (1886) i dr. Bibliografske podatke za ta i druga Šulekova autorska ili koautorska djela vidi I. Pranjković, n. dj., str. 160-165.

kulturnih zbivanja i znanstvene djelatnosti. Iako je bio svestran i imao interese na raznim područjima,¹⁶ nije publicirao u tiskovinama stručno-popularne ili udžbeničke naravi koja bi promovirala njegova terminološka rješenja. Osim toga on je pisac rječnika s općom, a ne terminološkom namjenom. Usporedi li se terminološki rad Dragutina Parčića i Bogoslava Šuleka, dvojice leksikografa i promicatelja hrvatske leksičke obnove, može se zaključiti da je Šulek kreativan i produktivan, a Parčić akribičan reproduktivni leksikograf s kreativnim mogućnostima.

POPIS IZVORA

- Belostenec, I. (1740): *Gazophylacium seu latino-illyricorum onomatum aerarium*, Zagreb.
- Drobnić, J. (1846/49): *Mali ilirsko-němačko-talianski rěčnik*, Wien.
- Frölich (Veselić), R. A. (1853/54): *Rěčnik ilirskoga i němačkoga jezika*, Wien.
- Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Österreichs* (1853). Von der Commission für slavische juridisch-politische Terminologie. Deutsch-kroatische, serbische und slovenische Separat-Ausgabe, Wien.
- Mažuranić, I. i Užarević, J. (1842): *Deutsch-illirisches Wörterbuch*, Němačko-ilirski slovar, Zagreb.
- Parčić, D. A. (1868): *Vocabolario italiano-slavo (ilirico) - Rječnik talijansko-slovenski (hrvatski)*. Zadar.
- Parčić, D. A. (1874): *Rječnik slovensko-talijanski - Vocabolario slavo-italiano*. Zadar.
- Parčić, D. A. (1887): *Vocabolario italiano-slavo (croato) - Rječnik talijansko-slovenski (hrvatski)*, Senj.
- Parčić, D. A. (1901): *Rječnik hrvatsko-talijanski - Vocabolario croato-italiano*, Zadar, pretisak Zagreb, 1995.
- Parčić, D. A. (1858): *Rječnik ilirsko-talianski* (polag najnovijih izvora). Zadar.
- Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. I-XXIII, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb.
- Sbirka někõjih rěčih, koje su ili u gornjoj ili u dolnjoj Ilirii pomanje poznane* (1835): u: Danica Horvatska, Slavonska i Dalmatinska 50, Zagreb.
- Stulli (Stulić), J. (1806): *Rjecsoslõxje slovensko-italiansko-latinsko*, Dubrovnik.
- Šulek, B. (1860): *Deutsch-kroatisches Wörterbuch*, Zagreb.
- Šulek, B. (1874/75): *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenog nazivlja*, Zagreb.
- Voltiggi (Volčić), J. (1803): *Ricsoslovník iliriskoga, italianskoga i nimacskoga jezika*, Wien.

¹⁶ J. Derossi (1993): «Antun Dragutin Parčić», u: *Zadarska smotra* 3, Zadar, str. 33-44.

LITERATURA

- Derossi, J. (1993): «Antun Dragutin Parčić», u: *Zadarska smotra* 3, Zadar, 33-44.
- Gostl, I. (1998): *Dragutin Antun Parčić*. Matica hrvatska, Zagreb.
- Parčić, D. A. (1873): *Grammatica della lingua slava (illirica)*, Spiridone Artale ed libr., Zadar.
- Pranjković, I. (1999): *Jezikoslovne rasprave i članci*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Putanec, V. (1993): «Ocjena prinosa rječnika Dragutina Parčića hrvatskoj leksikografiji», *Zadarska smotra*, 3, Zadar, 89-92.
- Rammelmeyer, M. (1975): *Die deutschen Lehnübersetzungen im Serbokroatischen. Beiträge zur Lexikologie und Wortbildung*, Franz Steiner Verlag, Wiesbaden.
- Turk, M. (1998): «Prevedeno nazivlje u Šulekovu rječniku», *Zbornik o Bogoslavu Šuleku*, HAZU, Zagreb, 177-190.
- Vince, Z. (1993): «Dragutin Parčić kao leksikograf». *Zadarska smotra*, 3, Zadar, 79-87.
- Vince, Z. (1995): «Leksikograf Dragutin Parčić u svome vremenu», u: Parčić, *Rječnika hrvatsko-talijanskoga*, (pretisak), Zagreb, 1241-1276.

SUMMARY

Marija Turk

CROATIAN TRANSLATION EQUIVALENTS FOR THE TERMINOLOGY IN PARČIĆ'S DICTIONARIES

The paper presents the types of translation equivalents and variants of the technical terminology found in Parčić's dictionaries and compares them to their equivalents found in bilingual and multilingual dictionaries of Parčić's predecessors or contemporaries. Parčić's procedure of calque-formation is explained and the status of translation forms in the current Croatian standard usage assessed.

Key words: Parčić's dictionaries, translation equivalents, loanwords, calque, terminology, Croatian, Italian